

?Premi a un treball que proposa la creació de cooperatives de dones com a eina d'inclusió a les presons catalanes

El treball de final de postgrau d'Elisa Segués ha estat guardonat en els Premis Economia Social que organitza la Fundació Roca Galès | El model que proposa Segués per començar a implementar a la presó de Wad Ras està inspirat en les cooperatives socials italianes

Dones treballant en la producció de cafè a la Cooperativa Lazzarelle a la presó italiana de Pozzuoli | Cooperativa Lazzarelle

El 2010 naixia a la presó de Pozzuoli, a poc més de 20 quilòmetres de Nàpols, la Cooperativa Lazzarelle. La de Pozzuoli és la presó de dones més gran de Nàpols, i Lazzarelle, una cooperativa formada únicament per internes que treballen en la producció de cafè, te i infusions en aquesta presó italiana, va ser mereixedor del primer premi en la primera edició del Festival Nacional d'Economia Civil celebrat a Florència el març de 2019.

En el moment de guanyar el premi, havien participat en la cooperativa 56 dones, moltes d'elles sense haver tingut mai abans un contracte laboral regular. A la cooperativa hi aprenen l'ofici i prenen consciència dels seus drets i de les seves possibilitats. Fins a la data, el 90 per cent de les treballadores de Lazzarelle que havien acabat la condemna es mantenen al marge dels circuits criminals, segons es va destacar en l'entrega del premi el març de 2019.

Lazzarelle produeix cafè artesanal a la torrefactora instal·lada dins la presó, així com te i infusions. També ha obert un Bistrot al centre de Nàpols, que subministra i ven productes de l'anomenada economia carcerària i organitza esdeveniments destinats a explicar la història de la presó d'una altra manera: amb l'objectiu de repensar-la no com un espai punitiu sinó de reinserció social. L'objectiu de la cooperativa és crear oportunitats laborals dignes, elaborant productes alimentaris artesans de gran qualitat. Compren els grans de cafè a una cooperativa que promou projectes de cooperació amb petits productors. D'aquí que el Cafè Lazzarelle aplegui dos col·lectius vulnerables: les dones preses i els petits productors de cafè del Sud global.

El de Lazzarelle és un dels casos en què s'inspira el treball «La cooperativa com a eina d'inclusió de dones privades de llibertat i alliberades en el sistema penitenciari català», que ha estat guardonat en els Premis Economia Social organitzats per la Fundació Roca Galès en el marc del Programa d'Economia Social de la Generalitat. En concret, el treball, obra d'Elisa Segués, ha obtingut el primer premi en la categoria de Millor Treball de Final de Màster o Postgrau.

Més enllà de l'anàlisi del model de cooperativa com a eina d'inclusió de les dones en els centres penitenciaris catalans, el treball d'Elisa Segués inclou una completa proposta d'un projecte pilot per crear una cooperativa de dones a la presó de Wad Ras, a Barcelona. Un model, en la seva opinió, exportable en una segona fase a altres centres penitenciaris catalans. En el treball s'hi analitzen altres experiències similars existents, especialment a Itàlia, però també en diversos països de Llatinoamèrica.

Les dones de la Cooperativa Lazzarelle produeixen cafè, te i infusions a la presó de Pozzuoli a Nàpols Foto: Cooperativa Lazzarelle

Elisa Segués, en l'acte d'entrega dels premis, va defensar que el model cooperatiu pot ser una bona eina d'inclusió per a dones que estan privades o han estat privades de llibertat. A final de

2019, va explicar, hi havia 563 dones en les presons catalanes. A la presó, va afegir, «les dones també pateixen desigualtat de gènere, perquè són centres pensats per a homes i des d'una visió patriarcal». En tractar-se d'una minoria, creu que no s'hi dediquen suficients recursos i que aquests no estan pensats en clau femenina.

«La dona és condemnada doblement: pel delicte comès, i per allunyar-se de l'estereotip de bona mare i bona esposa, que hauria d'estar cuidant», va afegir. A més, en la seva opinió, «els objectius de rehabilitació i reinserció no tenen prou en compte les causes d'exclusió prèvies que les han portat a cometre el delicte ia la presó».

Els projectes cooperatius faciliten l'empoderament i la reinserció laboral de les dones privades de llibertat

Davant d'aquesta situació, el treball de Segués defensa que les cooperatives de persones privades de llibertat ja existents en altres països es mostren com a bones eines per a la rehabilitació i la reinserció. Per causes diverses, que Segués resumia així: «Són projectes econòmics col·lectius i democràtics, que empoderen individualment i col·lectiva, perquè la propietat col·lectiva i el poder compartit prevenen l'explotació, i també dignifiquen el treball». Perquè els valors i les pràctiques cooperatives doten d'habilitats i de competències socials a aquestes dones.

El model que proposa Elisa Segués es el de la cooperativa social, més concretament l'existent actualment a Itàlia, on tant participen dones encara privades de llibertat, com algunes que ja estan en llibertat en procés de reinserció. També, però, amb la implicació d'altres agents de la societat, que en el cas del projecte pilot que proposa per a Catalunya el treball premiat, van d'entitats que treballen amb dones, tant dins com fora de la presó; organitzacions del tercer sector social amb línies de treball a l'àmbit penitenciari; el Centre d'Iniciatives per a la Reinserció (CIRE); organitzacions de l'economia social i solidària; programes públics de foment de l'economia social; les universitats i, molt important, les famílies.

En aquest sentit, en opinió de Segués, el particular model de governança compartida conegut amb el nom en anglès de 'multistakeholder', «representa per a les dones privades de llibertat o ja alliberades no només una oportunitat laboral, sinó de suport mutu en la rehabilitació, així com d'acompanyament en la reinserció». La cooperativa acaba oferint un servei d'atenció integral abans i després de la llibertat, en un espai on les pròpies dones participen de l'organització del treball i de l'empresa. Itàlia, amb la Llei de Cooperatives Socials de 1991, va ser el primer país en regular aquest tipus de cooperatives.

Dones treballant en una cooperativa a la presó d'Ananindeua, al Brasil Foto: Documental 'Tecendo a Liberdade'/Institut Humanitas 360

A partir de l'anàlisi del sistema penitenciari català, del marc normatiu i del model de reinserció que s'aplica, molt centrat en la formació i el treball, s'infereix, en opinió de Segué, que «el model cooperatiu és viable, i és una bona eina para facilitar la inclusió d'aquestes dones». A més, recalca en les seves conclusions, «el model cooperatiu permet incorporar la perspectiva de gènere, i evitar la reproducció d'estereotips de feminitat, introduint enfoc de les economies feministes i de les cures».

El projecte pilot «Cooperatives de Dones Lliures»

L'anàlisi de models cooperatius a la presó, i d'alguns casos d'èxit en altres països, es complementa en el treball d'Elisa Segué amb un detallat projecte encaminat a la creació d'una primera cooperativa de dones a la presó de Wad Ras, a Barcelona. Li'n diu «Cooperativa de Dones Lliures», un nom amb connotacions diverses, tal com argumenta Segué: «Per què dones lliures? Perquè la llibertat es viu i se sent, i va més enllà de límits físics i mentals imposats. Perquè aquest vol ser un projecte d'empoderament de la dona per superar una privació de llibertat imposada, que no és només una privació jurídica temporal derivada de la comissió d'un delictes, sinó una privació simplement pel fet de ser dona i haver superat els límits d'uns rols imposats».

D'aquí que el projecte tingui per objectiu dotar les dones d'eines útils per combatre les situacions d'exclusió social -prèvies a l'entrada a la presó o sobrevingudes- mitjançant tallers de sensibilització i formació en cooperativisme, alhora que millorar l'oferta d'activitats dels programes de reinserció amb la creació de projectes econòmics transformadors amb la perspectiva pròpia de les economies feministes i de les cures. Alhora que es construeix una xarxa sòlida de suport al projecte dins i fora de l'àmbit penitenciari. Per això es proposa que la prova pilot es faci a la presó de Wad Ras, en ser la que acull a més dones, però també en estar ubicada a Barcelona, amb un ric teixit cooperatiu i programes públics de suport a l'economia solidària interessants. El projecte es planteja en tres fases i a mesura que s'avanci també que s'ampliï a més presons i territoris.

La roba de l'Òpera de Milà i el gir en les polítiques penitenciàries de José Mujica

Més enllà de l'esmentada Lazzarelle, el treball d'Elisa Segué analitza altres cooperatives de dones recluses. Entre elles, la també italiana Cooperativa Alice, de la presó de San Vittore a Milà, que elabora vestuari per a obres de teatre, entre elles per a produccions de l'Òpera de Milà, o per exemple, per a l'Inter de Milà. Des de l'any 1992, quan va començar el projecte, fins el 2013, prop de 100 dones de la presó de San Vittore havien format part de la cooperativa i només una d'elles havia tornat a la presó.

A Llatinoamèrica, però, és on es concentren més experiències de cooperatives de dones a les presons. Per exemple, en aquest documental de 6 minuts, *Tecendo a Liberdade (Teixint la llibertat)*, de l'Institut Humanitas360, que va rebre el Premi Nelson Mandela de l'ONU de 2017, es plantegen les contradiccions del sistema carcerari brasiler des de la perspectiva femenina, i com projectes cooperatius a la presó han permès empoderar les dones i facilitar-ne la reinserció:

Video: <https://www.youtube.com/watch?v=yjjsFT-I3uI>

Més enllà de les cooperatives específiques de dones, el treball també esmenta experiències interessants com alguna de derivada del gir en les polítiques penitenciàries impulsades pel govern del Frente Amplio de José Mujica a partir de 2011 a l'Uruguai. Un d'ells és el de la Unidad 6 de Punta de Rieles de Montevideo, on els interns gaudeixen de llibertat de moviments, i són claus per a la rehabilitació tant l'educació com el treball i el foment de l'emprenedoria, individual o col·lectiva. Molts dels interns s'han acabat convertint en empresaris i actualment, cita el treball de Segué, hi ha uns 50 negocis productius dins el recinte, que acull poc més de 500 presos, i que ofereixen productes i serveis tant a altres interns com a l'exterior, des de fleca a restaurant, pizzeria o perruqueria.

A la presó de Punta de Rieles només hi traslladen persones que acumulen almenys sis mesos de bona conducta i, si passats dos anys, no estudien ni treballen són traslladats novament. Els diners necessaris per crear les empreses provenen de les famílies, o del fons que els mateixos interns administren mitjançant representants escollits per votació. Un 10% dels guanys es diposita en el fons, un altre 10% serveix per pagar per l'ús dels espais i electricitat al Ministeri de l'Interior, i un altre 10% serveix per a la reparació de danys a les víctimes de delictes. La implantació del model va ser una aposta personal del que ha estat director de la presó del 2014 al 2020, Luis Parodi, educador i antic guerriller del Movimiento de Liberación Nacional Tupamaros.

I als Països Catalans i a l'Estat espanyol? Si bé Elisa Segué cita referències de l'existència de cooperatives penitenciàries a les presons espanyoles abans de la Guerra Civil, la primera d'elles localitzada el 1893 a Saragossa, les experiències reeixides són escasses. La primera referència als Països Catalans es té el 1926, al Reformatori per a Adults d'Alacant, que seguia les darreres tendències en matèria penitenciària, amb alguns tallers gestionats per cooperatives organitzades pels propis presos, especialment les espartenyeria i altres articles derivats de l'espart. A partir del trencament que va representar el franquisme, amb el cooperativisme de treball desaparegut de la legislació, ja no es té constància d'altres experiències d'interès, més enllà d'alguns intents, com un de 1994 a la presó de dones de Wad Ras, quan quatre alumnes de formació professional del taller de costura, junt amb la seva educadora, van crear un projecte cooperatiu, del qual no s'ha tingut més notícia.

Video: <https://www.youtube.com/watch?v=g3xOCxYkxow>

73 treballs presentats als Premis Economia Social, 30 més que l'edició anterior

El treball d'Elisa Segué sobre la cooperativa com a eina d'inclusió de dones privades de llibertat ha rebut un premi de 1.050 euros, a més de 300 euros més en espècie en productes de l'economia social i solidària. El treball premiat és el treball de final del Postgrau en Economia Social i Solidària que imparteix la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB).

En la mateixa categoria de millors treballs de final de màster o postgrau on Elisa Segué va obtenir el primer premi, Francesc Granada i Núria Viladomat van guanyar el premi especial per un treball sobre la conversió en cooperativa de l'escola Nou Patufet de Barcelona, que va estar a

punt de tancar a causa de la crisi. Anna Grañana va obtenir el segon premi per un treball sobre el dret a la discapacitat.

En la categoria de millors treballs de final de grau va obtenir el premi especial Rafael Muñoz, amb un treball que analitza com des de l'economia social s'està donant resposta a les demandes de major sostenibilitat en la indústria de la moda. El primer premi va ser per a Paula Mora, amb un treball sobre les noves tecnologies en l'educació social. El segon va recaure en Carla González, amb un estudi sobre la valorització de determinats subproductes agraris que actualment s'abandonen al camp i que podrien reaprofitar-se en jardineria.

En aquesta quarta edició dels Premis Economia Social s'hi van presentar 73 treballs, 30 més que en l'edició anterior. En concret, 45 treballs de final de grau, 15 de final de màster i 13 de final de postgrau, d'alumnes de 18 universitats diferents. Els Premis tenen com a finalitat el reconeixement de treballs acadèmics teòrics i pràctics sobre l'economia social, cooperativa i del tercer sector que posin en valor noves maneres de produir, gestionar i consumir. L'entrega dels premis aquest any es haver de fer de forma virtual el 20 de novembre passat.